

NATURA UMANĂ CA BAZĂ PENTRU DREPTURILE ALTERITĂȚII

Dr. Constantin GHIOANĂ

Institutul Teologic Baptist din București, Romania

costelghioanca@yahoo.com

Abstract: The Human Nature as a Basis for the Alterity Rights.

Discussing about human rights in a complex world, such as we live in, is not an easy task. The main question that we address in this paper is 'Why should people consider that those who are different than themselves – the so-called 'Alterity' – are entitled to human rights like anyone else?' Our thesis is that, while people engage with other persons, and generally with 'alterity', it is precisely the Christian perspective on human nature that makes it possible to talk about 'alterity rights'. Though such a perspective may or may not be consciously affirmed, we argue that it still lies at the root of the alterity rights, mirroring or echoing the human rights themselves.

We build our argument in this paper, first by sketching a profile of the Christian perspective on human nature – a Biblical anthropology – and then by paving the road from human nature to alterity rights. Specifically, we look at the main Biblical narratives of the Creation, the Fall and the Redemption, and we emphasize their connection with the human nature and the Alterity rights.

Keywords: *human nature, human rights, alterity, imago Dei, identity, conscience, the others.*

Introducere

Paradoxal, societatea globală în care trăim a ajuns să fie din ce în ce mai fragmentată. În contrast cu viziunile optimiste¹ ce prefigurează o umanitate din ce în ce mai unită și fericită, ca rezultat al exploziei tehnologice, al îmbunătățirii condițiilor de viață și al ubicuității omului facilitată de era internetului, asistăm la constituirea în cascadă a nenumăratelor tipuri de

---

1 Vezi <https://www.pewresearch.org/internet/2019/10/28/4-the-internet-will-continue-to-make-life-better/>, accesat pe 03.07.2021

alterități opozante: cetățeni din UE și din afară, bărbați și femei, adepți LGBTQ, activiști pentru drepturile animalelor, ecologiști, credincioși și ateii, simpatizanți de dreapta sau de stânga, minorități etnice, *pro choice* vs. *pro life*, bogați și săraci, educați vs. needucați și lista continuă.

Evident, în contextul unui mozaic social atât de complex și pigmentat, se ridică întrebări privitoare la drepturi: *cine* și *ce* drepturi ar trebui să aibă? Mai specific, ce drepturi ar trebui să am *eu* – indiferent de criteriul de identificare pe care îl avem în vizor – și ce drepturi i se cuvin *celuilalt*, celui diferit de mine, alterității? Tendința este aceea ca un anumit grup să adune toate drepturile în jurul său, negând drepturile alterității, până la posibila eliminare sau disoluție a acesteia. Istoria tristă ne confirmă că oamenii au apelat în acest sens la *segregare*, *holocaust*, *apartheid* și alte acțiuni de „purificare etnică”, din dorința de a se ajunge la ceea ce teologul Miroslav Volf numea „o lume fără celălalt”.²

Pentru a împiedica discriminările și excluderea alterității, teoreticienii contemporani, precum cei din mișcarea filosofică postumană, fac apel la o viziune monistă și radical-materialistă asupra realității, în care subiectul este constituit transversal și în chip rizomatic, fără vreo semnificație specifică, într-o interdependență dictată de materia vitalistă și auto-organizatoare. După cum am argumentat, pe larg, în cartea *Postumul*³, o astfel de perspectivă, în loc să protejeze identitatea și alteritatea, duce la o disoluție a omului, la un *homo evanescens*.

Argumentul pe care vreau să îl dezvolt în rândurile de mai jos afirmă exact contrariul: nu negarea naturii umane și a unicității ei asigură un spațiu și drepturi pentru *alteritate*, ci tocmai afirmarea dimensiunii personaliste și esențialiste a naturii umane atinge acest scop. Voi dezvolta argumentul urmărind câteva repere structurale, astfel: (1) voi schița un profil al naturii umane dualiste (omul este o ființă materială și spirituală), potrivit antropologiei biblice; (2) voi indica tensiunea *identitate-alteritate*, în contextul unei umanități căzute în păcat; (3) voi sublinia relația fertilă dintre umanitatea răscumpărată și alteritate; (4) voi identifica perimetrul unor drepturi ale alterității care au la bază specificitatea naturii umane.

2 Miroslav Volf, *Excludere și îmbrățișare. O explorare teologică a identității, a alterității și a reconcilierii*, traducere de Mihaela Gingirov, Oradea, Editura Casa Cărții & București, Editura Pleroma, 2014, p. 83.

3 Constantin Ghioancă, *Postumul. O critică a subiectivității postumane*, București, Editura Paideia, 2021.

1. „La început” – Natura umană conform revelației biblice

Sfânta Scriptură descrie succint modul în care a fost creat omul și ne prezintă principalele aspecte referitoare la natura umană. Să redăm cele trei pasaje relevante din cartea Geneza:

[Anunțarea proiectului]: Apoi Dumnezeu a zis: „Să facem om după chipul Nostru, după asemănarea Noastră; el să stăpânească peste peștii mării, peste păsările cerului, peste vite, peste tot pământul și peste toate târătoarele care se mișcă pe pământ.” Dumnezeu a făcut pe om după chipul Său, l-a făcut după chipul lui Dumnezeu; parte bărbătească și parte femeiască i-a făcut. (Geneza 1:26-27)⁴. [Crearea bărbatului]: Domnul Dumnezeu a făcut pe om din țărâna pământului, i-a suflat în nări suflare de viață, și omul s-a făcut astfel un suflet viu. (Geneza 2:7). [Crearea femeii]: Și omul a zis: „Iată în sfârșit aceea care este os din oasele mele și carne din carnea mea! Ea se va numi ‘femeie’, pentru că a fost luată din om. (Geneza 2:23).

Potrivit narațiunii biblice, în calitatea sa de *imago Dei* omul diferă de orice altă creatură. Despre nicio altă ființă nu se poate afirma acest lucru, iar „statutul ontologic special al omului este dat atât de natura subzistentă a sufletului, cât și de unitatea ireductibilă dintre acesta și corp.”⁵ După modelul antropologiei biblice, omul este o ființă duală (spirit și materie) având astfel capacitatea de a relaționa, atât cu lumea văzută, cât și cu cea nevăzută. De asemenea, observăm că omul are și *conștiință de sine*, adică se află în „posesia conceptului de sine și are abilitatea de a folosi acest concept în reflecția asupra sinelui.”⁶ Acest lucru indică spre *unicitatea și irepetabilitatea* sa⁷ de unde derivă, evident, sacralitatea vieții și a demnității umane (Geneza 9:6).

Fiind creat „după chipul lui Dumnezeu”, omul este înzestrat și cu o *conștiință morală*, ceea ce implică ideea de responsabilitate înaintea Creatorului. Adam are mandatul de a „stăpâni peste viețuitoarele pământului” într-un mod iubitor și responsabil. Mai mult, conștiința de sine și cea mo-

4 Traducerea Dumitru Cornilescu, aici și în restul citărilor.

5 Cristian Bălănean, *Natura umană la Toma de Aquino și Karl Popper. Critica monismelor antropologice contemporane*, Oradea, Editura Ratio et Revelație, și Cluj-Napoca, Editura Presa Universitară Clujeană, 2018, p. 158.

6 Ned Block, „Concepts of Consciousness”, în David Chalmers (ed), *Philosophy of Mind: Classical and Contemporary Readings*, 2002, p. 213.

7 Patricia A. Sayre, „Personalism” în C. Taliaferro, et. al. (ed.), *A Companion to Philosophy of Religion*, Blackwell Publishing, SUA, 2010, p. 152.

rală sunt trezite în om încă de la creație, având ca referent multiple realități: Dumnezeu însuși, natura creată, dar și alteritatea umană: „parte bărbătească și parte femeiască i-a făcut”. Înțelegem că, pentru ființa umană, alteritatea este simbiotică și chiar constitutivă propriei sale identități.

Identitatea și alteritatea se aflau la începutul creației într-o relație perfect armonioasă, fără ca omul să experimenteze angoase existențiale, prejudecăți și măsuri disperate de apărare a propriului sine. Fericirea și împlinirea ființei umane nu era deloc amenințată de existența alterității, dimpotrivă tocmai relația cu alteritatea divină – Creatorul – îl făcea pe om să fie ceea ce este: *imago Dei!*

Toate aceste trăsături ale naturii umane sunt surprinse în diversele curente filosofice personaliste de la începutul secolului XX: Charles Renouvier și Emmanuel Mounier în Franța, Edith Stein⁸ în Germania, respectiv, Borden Parker Bowne și Josiah Royce pe continentul american.⁹ Acești autori au subliniat idei valoroase, cum ar fi aceea că persoanele au conștiință de sine¹⁰, intenționalitate¹¹, dezvoltă relații cu alte persoane și cu Dumnezeu (Persoana supremă), agreează o etică non-utilitaristă, va-

8 Cf. Edith Stein, *Constituția persoanei umane. Prelegeri de antropologie filosofică*, trad. L. Ghiman, Editura Carmelitană, 2020.

9 Se pare că termenul „personalism” a fost creat de către F. Schleiermacher și folosit în *Über die Religion. Reden an die gebildeten unter ihren Werächtern* (1799). Tot în Germania termenul este folosit și de către Feuerbach în *Esența creștinismului* (1841), Teichmüller în *Neue Grundlegung der Psychologie und Logic* (1889), Herman Loteze, Max Scheler, W. Stern. În Anglia, personalismul englez este asociat cu Boyce Gibson, G. E. Underhill, F. W. Russel și R. R. Marett. În Italia, putem să îi amintim pe V. Gioberti și A. Rosmini, Gentile și Guzzo. În Franța, discuțiile despre personalism se deschid cu C. Renouvier și continuă cu Laberthonnière, de Madinier, Nedoncelle, Mounier, Lacroix și Domenach. Tot în spațiul european, nu îi uităm pe Martin Buber cu *Ich und Du* (1923) și pe românul Constantin Rădulescu-Motru cu al său personalism energetic. Mutându-ne pe continentul american îi amintim pe R. T. Flewelling, Joseph Le Conte, George Holmes Howison, Josiah Royce și Borden Parker Bown – cf. Gheorghe Vlăduțescu, *Personalismul francez: geneză și împlinire*, București, Editura Științifică, 1971, pp. 7-13.

10 John Searle scrie despre ideea de „sine” și subliniază că „trebuie să fie o entitate astfel încât, în singularitatea ei, are conștiință, percepție, rațiune, capacitatea de a se angaja în acțiune și de a organiza percepții și motive în scopul de a îndeplini acțiuni voluntare pe baza presupunerii existenței libertății.” – cf. Searle, *Mintea*, p. 315.

11 Intenționalitatea reprezintă capacitatea minții, de fapt a tuturor stărilor mentale de a avea un scop de a fi orientată spre un anumit lucru sau de a reprezenta un anumit lucru. – cf. Franz Brentano, „The Distinction Between Mental and Physical Phenomena, în D. Chalmers (ed.) *Philosophy of Mind*, p. 481.

lorizează libertatea și responsabilitatea personală și consideră că oamenii continuă să existe și după moarte.”¹² Relația corectă dintre identitate și alteritate a ajuns totuși să fie compromisă în urma căderii omului în păcat.

2. „Ce ai făcut?” – Abisul dintre identitate și alteritate

Căderea omului în păcat (Geneza 3) aduce schimbări catastrofale în relația dintre sine și alteritate. Păcatul este, în esența lui, un refuz al Alterității absolute – omul crede minciuna celui rău și consideră că fericirea sa deplină se obține în independență față de Creator. Prima victimă a războiului contra alterității este Dumnezeu însuși, de care omul se separă spiritual când păcătuiește și, apoi, continuă cu ascunzișul în Grădina. Urmează o istorie lungă de respingere și chiar de eliminare a alterității: Adam „se separă” de soția sa, Eva, dând vina pe ea („femeia pe care mi-ai dat-o ...” (Geneza 3:12), Cain se mânie pe Abel și îl *elimină* cu totul (Geneza 4:8), Lameh este gata să omoare un om pentru o vânătăie (Geneza 4:23) și căderea în acest abis dintre identitate și alteritate continuă până astăzi, angrenând „râuri de sânge și lacrimi”¹³.

Problema fundamentală a relației dintre *sine* și *ceilalți* nu a fost niciodată una socială, economică, legislativă sau de altă natură. Adevărata problemă a fost și rămâne în *inimă*, în umanitatea căzută în păcat și alienată de Dumnezeu, în tentația autonomiei și independenței față de Creator și semenii. Sursa răului nu este în afara unei persoane, ea se identifică în interiorul acesteia, în inima pângărită (Marcu 7:15).¹⁴ De aici rezultă și că orice fel de *soluție* privitoare la reconcilierea dintre identitate și alteritate trebuie să ia în calcul o regenerare profundă a naturii umane. Doar o natură umană răscumpărată poate regăsi bucuria de a trăi împreună cu *ceilalți* și poate celebra drepturile *lor*.

3. „Eu în ei și Tu în Mine” – Natura umană răscumpărată

Pentru a reface echilibrul dintre *sine* și *ceilalți* este necesar ca omul să iasă din menghina egoismului și a temerilor de diverse naturi. Un prim pas în această direcție îl constituie însăși redescoperirea sufletului, a *interiorității*

12 *Routledge Encyclopedia of Philosophy*, Version 1.0, Londra și New York, Routledge, 1998.

13 Volf, *Excludere și îmbrățișare...*, p. 83.

14 *Ibidem*, p. 102.

omului. Oamenii seduși de materialism nu au spațiu în sinele lor pentru ceilalți. Prin urmare, este necesară o cunoaștere de sine, un drum spre înlăuntru, o admitere a propriei alienări spirituale, asemenea psalmistului care a scris: „Căci îmi cunosc bine fărădelegile și păcatul meu stă necurmat înaintea mea.” (Psalmii 51:3).

Acest drum spre sine este facilitat de Cuvântul lui Dumnezeu, fiindcă „vestigiul Cuvântului în omul interior este cunoașterea de sine.”¹⁵ Într-adevăr, „Cuvântul lui Dumnezeu este viu și lucrător, mai tăietor decât orice sabie cu două tăișuri: pătrunde până acolo că desparte sufletul și duhul, încheieturile și măduva, judecă simțirile și gândurile inimii.” (Evrei 4:12). Acțiunea revelatoare a Cuvântului îl ajută pe om să iasă din spirala decadentă a autoreferențialității, cea care nu face altceva decât să reconfirme erorile *sinelui* îngust.

De asemenea, de mare ajutor pentru redescoperirea *interiorității* este și raportarea naturală la semeni, chiar dacă imaginea pe care ei ne-o oferă în ce ne privește este una indirectă.¹⁶ Totuși, cea mai bună și sigură cale de acces spre inima omului este însăși lucrarea regeneratoare a Duhului Sfânt prin care Dumnezeu revarsă *iubire* în sufletul păcătoșului: „Însă nădejdea aceasta nu înșală, pentru că dragostea lui Dumnezeu a fost turnată în inimile noastre prin Duhul Sfânt, care ne-a fost dat” (Romani 5:5).

Iubirea pe care o primește credinciosul este însăși iubirea divină, fiindcă Dumnezeu este dragoste (cf. 1 Ioan 4:8). Această iubire dintre Tatăl, Fiul și Duhul Sfânt implică „alteritatea și comuniunea cu *altul* – altminteri, teologia ar trebui să vorbească numai despre *philautia* unui Dumnezeu neoplatonic.”¹⁷ Or, doctrina Sfintei Treimi înlătură această posibilitate, iubirea divină fiind altruistă și jertfitoare. Doar această iubire are capacitatea de a deschide în sufletul omului un spațiu în care să îl poată primi pe *celălalt*.

Mai precis, în contextul regenerării, omul ajunge să experimenteze ceea ce Miroslav Volf numește o „personalitate catolică”, adică un „microcosm personal al noii creații eshatologice”.¹⁸ După cum notează și Ioannis Zizioulas, într-o astfel de ontologie „termenii pe care îi folosim pentru a exprima realitatea își primesc sensul din modul de existență *pentru care*

15 Tereza-Brîndușa Palade, *Castelul libertății interioare. Persoana în filozofia lui Edith Stein*, Târgu Lăpuș, Editura Galaxia Gutenberg, 2010, p. 120.

16 *Ibidem*, p. 106.

17 *Ibidem*, p. 117.

18 Miroslav Volf, *Excludere și îmbrățișare...*, p. 77.

realitatea, trecută sau prezentă, a fost creată.”¹⁹ Fiind ancorat eshatologic, omul regăsește armonia dintre identitate și alteritate, biruind atât răul din sine însuși, cât și temerile din exterior. Omul trăiește în lumina vieții eterne, acolo unde Hristos „va șterge orice lacrimă din ochii lor. Și moartea nu va mai fi. Nu va mai fi nici tânguire, nici țipăt, nici durere, pentru că lucrurile dintâi au trecut.” (Apocalipsa 21:4). Eshatologia este alteritatea care inundă deja prezentul omului regenerat spiritual.

4. „Faceți-le și voi la fel” – Drepturile alterității umane

Omul eliberat de limitarea la propria ființă descoperă frumusețea relației cu *celălalt* și este dispus să-i păzească drepturile semenului, de parcă ar fi propriile sale drepturi, în consonanță cu învățătura Mântuitorului: „Tot ce voiți să vă facă vouă oamenii, faceți-le și voi la fel; căci în aceasta sunt cuprinse Legea și Prorocii.” (Matei 7:12).

Așadar, care este cea mai sigură și mai stabilă sursă pentru drepturile celor diferiți de noi, pentru alteritate? După cum am văzut, sunt tocmai acele drepturi care derivă din natura umană. Altfel spus, natura umană, cu tot ce implică ea, asigură caracterul *universal* al drepturilor. Fiecare persoană, indiferent de *alteritatea* din care face parte, se bucură de drepturi fiindcă nu este văzută dintr-o perspectivă *cantitativă* (unul dintre alții) și nici măcar una *calitativă* (descrierea unor trăsături). Observația lui Zizioulas este lămuritoare: „Așa după cum Tatăl, Fiul și Duhul Sfânt nu sunt identificabili decât prin faptul că ei sunt cine sunt, tot astfel o ontologie adevărată a persoanei presupune că unicitatea unei persoane eludează și transcende orice *catafază* calitativă.”²⁰

Cu alte cuvinte, identitatea unei persoane este cunoscută și afirmată în interiorul unei *relații*, nu „printr-o ontologie obiectivă în care identitatea ar fi *izolată*, arătată și descrisă în ea însăși.”²¹ Or, tocmai *relația* este cea care ține mereu în echilibru identitatea și alteritatea, o relație dintre *eu* și *tu*, dintre persoană și persoană, una diferită de relația dintre *eu* și *acela*.²² În relație simț și înțeleg că *tu* ești *cineva*, la fel cum *eu* sunt *eu*. Așa ajungem să înțelegem că *alteritatea* se află mereu în penumbra unei *identități*.

19 Ioannis Zizioulas, *Comuniune și alteritate. Ființarea personal-ecclesială*, București, Editura Sofia, 2006, p. 112.

20 *Ibidem*, p. 180.

21 *Ibidem*.

22 Martin Buber, *Eu și Tu*, București, Editura Humanitas, 1992, p. 28.

Sigur, când vorbim despre drepturile bazate pe natura umană (drepturile omului), evităm atât *subiectivismul* cât și *preferințele* unor comunități. De mare ajutor în această privință este *conștiința*, care nu se suprapune cu dorințele și preferințele personale, dar nici nu se reduce la avantajul social și consensul de grup.²³ Natura umană nu poate fi invocată pentru opțiunile de viață ale unei anumite persoane sau comunități. Sunt asigurate și protejate acele drepturi caracterizate de universalitate.

Concret, alteritatea se bucură de drepturi precum cele prevăzute în *Declarația Universală a Drepturilor Omului* adoptată de Adunarea Generală a O.N.U. la 10 decembrie 1948²⁴: *libertate și egalitate în demnitate, nediscriminare, dreptul la viață și securitate, interzicerea sclaviei și a torturii, egalitate în fața legii, dreptul la cetățenie, azil politic* etc. Aceasta înseamnă că, indiferent de „alteritățile” din care fac parte, toți oamenii ar trebui să se bucure de aceleași drepturi pentru simplul fapt că au o natură umană.²⁵ Identificăm aici un motiv serios pentru care trebuie să continuăm să apărăm și să promovăm modelul antropologic biblic.

Concluzii

Lumea în care trăim este într-o continuă schimbare. De la o cultură la alta și de la o generație la alta, oamenii întâlnesc provocări și oportunități noi. Atât timp cât va exista omul se va pune în discuție problema drepturilor omului, și nu pot lipsi din dezbatere nici reflecțiile privitoare la drepturile *alterității*. De fapt, gestionarea greșită a relației cu *ceilalți* a constituit de-a lungul istoriei omenirii o sursă continuă de suferință și conflicte sociale. Tocmai din acest motiv avem nevoie de o bază solidă care să susțină drepturile tuturor, indiferent de apartenența lor la un grup social sau altul.

Soluția nu este să inventăm o lume fără cer și fără iad, fără țări și fără religie, fără drepturi la proprietate, precum cea imaginată de cântărețul John Lennon. Genul de „fericire forțată” aflat pe agenda societăților materialist-distopice nu este cel după care tânjește ființa umană. Mai degrabă, după cum am argumentat în această lucrare, singura bază a drepturilor va-

---

23 Cardinalul Joseph Ratzinger, *Despre conștiință*, Târgu Lăpuș, Editura Galaxia Gutenberg, 2008, p. 37.

24 <http://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocumentAfis/22751>, accesat pe 03.07.2021.

25 Ioan-Gheorghe Rotaru, *Om-Demnitate-Libertate*, Cluj-Napoca, Editura Risoprint, 2019, pp. 243-245.

labile pentru toți oamenii este însăși natura umană, înțeleasă în termenii antropologiei biblice.

Această antropologie se construiește în jurul a trei repere biblice: creația, căderea și răscumpărarea. Din actul creației învățăm că omul poartă în ființa sa chipul lui Dumnezeu, *imago Dei*. Identitatea sa este strâns legată de Alteritatea divină, fără a exista vreun fel de conflict. După cădere, apare însă o alienare spirituală iar alteritățile – indiferent de tipul lor – devin amenințătoare pentru omul căzut. Răscumpărarea realizată de Hristos la cruce reazăza relația dintre identitate și alteritate pe făgașul normal. Iubirea divină înlătură egoismul și teama omului, făcându-i cale liberă spre propria interioritate, acolo unde el va descoperi că există suficient loc și pentru *ceilalți*.

Fiind vindecat de propria-i limitare, omul ajunge să-i privească pe semenii ca persoane unice și caracterizate de subiectivitate. Aceasta este calea de ieșire din logica discordiei: regenerarea spirituală îl ajută pe om să-i vadă pe cei diferiți de el ca fiind persoane create de Dumnezeu, la fel ca el. De aici rezultă că fiecare persoană se bucură de ceea ce numim „drepturi universale ale omului”. Alte tipuri de drepturi, care țin de gusturile și preferințele unei persoane sau comunități sunt discutabile și, eventual, negociabile. Natura umană, înțeleasă din perspectivă creștină, stabilește însă o serie de drepturi pentru toți, pentru *mine și tine*.

Bibliografie:

- Bălănean, Cristian, *Natura umană la Toma de Aquino și Karl Popper. Critica monismelor antropologice contemporane*, Oradea, Editura Ratio et Revelatio, și Cluj-Napoca, Editura Presa Universitară Clujeană, 2018.
- Buber, Martin, *Eu și Tu*, București, Editura Humanitas, 1992.
- Ghioancă, Constantin, *Postomul. O critică a subiectivității postumane*, București, Editura Paideia, 2021.
- Palade, Tereza-Brîndușa, *Castelul libertății interioare. Persoana în filozofia lui Edith Stein*, Târgu Lăpuș, Editura Galaxia Gutenberg, 2010.
- Ratzinger, Cardinalul Joseph, *Despre conștiință*, Târgu Lăpuș, Editura Galaxia Gutenberg, 2008.
- Rotaru, Ioan-Gheorghe, *Om-Demnitare-Libertate*, Cluj-Napoca, Editura Risoprint, 2019.

- ✦ Searle, John R. în *Mintea: o scurtă introducere în filosofia minții*, ediția a 2-a, cuvânt introductiv de Adrian Niță, traducere din limba engleză de Iustina Cojocaru, București, Editura Herald, 2018.
- ✦ Stein, Edith, *Constituția persoanei umane. Prelegeri de antropologie filosofică*, trad. L. Ghiman, Editura Carmelitană, 2020.
- ✦ Vlăduțescu, Gheorghe, *Personalismul francez: geneză și împlinire*, București, Editura Științifică, 1971.
- ✦ Volf, Miroslav, *Excludere și îmbrățișare. O explorare teologică a identității, a alterității și a reconcilierii*, traducere de Mihaela Gingirov, Editura Casa Cărții, Oradea și Editura Pleroma, București, 2014.
- ✦ Zizioulas, Ioannis, *Comuniune și alteritate. Ființarea personal-ecclesială*, București, Editura Sofia, 2006.

Articole și surse Web

- ✦ Block, Ned, „Concepts of Consciousness” în David Chalmers (ed.), *Philosophy of Mind: Classical and Contemporary Readings*, 2002.
- ✦ Brentano, Franz, „The Distinction Between Mental and Physical Phenomena, în D. Chalmers (ed.) *Philosophy of Mind: Classical and Contemporary Readings*, 2002.
- ✦ Sayre, Patricia A., „Personalism” în C. Taliaferro, et. al. (ed.), *A Companion to Philosophy of Religion*, Blackwell Publishing, SUA, 2010.
- ✦ *Routledge Encyclopedia of Philosophy*, Version 1.0, Routledge, Londra și New York, 1998.
- ✦ <http://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocumentAfis/22751>, accesat pe 03.07.2021.
- ✦ <https://www.pewresearch.org/internet/2019/10/28/4-the-internet-will-continue-to-make-life-better/>, accesat pe 03.07.2021